

Damian Staniszewski*

Spółeczni opiekunowie zabytków – między brakiem *ratio legis* a trzecim filarem systemu ochrony zabytków

Social guardians of monuments – absence of *ratio legis* vs the third pillar of the monument protection system

Damian Staniszewski, *Spółeczni opiekunowie zabytków – między brakiem ratio legis a trzecim filarem systemu ochrony zabytków*, „Ochrona Zabytków” 2025, nr 1, s. 201–212.

Abstrakt

Funkcja społecznego opiekuna zabytków istnieje w polskim systemie prawnym od ponad 70 lat. Stanowi ona ważny element ochrony dziedzictwa kulturowego. Artykuł omawia debaty na temat społecznych opiekunów zabytków toczone obecnie w środowiskach naukowych. Zostały w nim uwzględnione zarówno krytyczne oceny, jak i argumenty za uznaniem tej funkcji za ważny element trzeciego filaru systemu ochrony zabytków. Szczególny nacisk położono na zróżnicowane doświadczenia społecznych opiekunów zabytków oraz na postulaty dotyczące ich profesjonalizacji i lepszego wykorzystania w systemie ochrony dziedzictwa. W podsumowaniu przedstawiono propozycję zmian legislacyjnych służących zwiększeniu efektywności instytucji społecznych opiekunów zabytków, co mogłoby się przyczynić do skuteczniejszej ochrony zabytków i budowania społecznej świadomości w tym zakresie.

Słowa kluczowe

spółeczni opiekunowie zabytków, prawo ochrony zabytków, partycypacja społeczna, system ochrony zabytków

Abstract

The role of social guardians of monuments has existed in the Polish legal system for more than 70 years. It is an essential component of safeguarding cultural heritage. The article discusses the ongoing debates within academic circles concerning the role of social guardians of monuments. It takes into account both critical assessments and arguments in favour of recognizing this function as an important component of the third pillar of

* Uniwersytet SWPS
ORCID: 0009-0005-7731-9145
e-mail: d-staniszewski@o2.pl

the monument protection system. The text places particular emphasis on the diverse experiences of social guardians of monuments and on proposals for their professionalization and better use in the heritage protection system. The summary presents proposals for legislative changes with the aim of increasing the effectiveness of social guardians of monuments. These changes could contribute to more effective monument protection and the building of social awareness in this area.

Keywords

social guardians of monuments, monument protection law, social participation, monument protection system

MINĘŁO PONAD 70 LAT, ODKĄD W POLSKIM SYSTEMIE PRAWNYM POJAWIŁA SIĘ FUNKCJA SPOŁECZNEGO opiekuna zabytków¹. Na przestrzeni minionych dziesięcioleci pełniło ją i nadal pełni setki osób, które bezinteresownie poświęcają swój czas, aby zachować dla kolejnych pokoleń jak najwięcej z naszego wspólnego dziedzictwa, zarówno materialnego, jak i niematerialnego. Przez te lata kilkakrotnie zmieniała się pozycja prawna społecznego opiekuna zabytków w ramach całego systemu ochrony zabytków, a tym samym – jego uprawnienia².

W aktualnie obowiązującej Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami³ (dalej: u.o.z.o.z.) regulacje dotyczące społecznych opiekunów zabytków znajdują się w rozdziale 10 (art. 102–107), który został w całości poświęcony temu zagadnieniu. Zgodnie z art. 102 i 104 u.o.z.o.z. społeczni opiekunowie zabytków podejmują działania związane z zachowaniem wartości zabytków i utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie oraz upowszechniają wiedzę o zabytkach. W sprawach ochrony zabytków i opieki nad zabytkami współdziałają z wojewódzkim konserwatorem zabytków i starostą. Społecznym opiekunem zabytków może być osoba, która ma pełną zdolność do czynności prawnych, nie była karana za przestępstwa popełnione umyślnie oraz ma wiedzę w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Zadania takiego opiekuna może wykonywać również osoba prawna lub inna jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej. Społeczny opiekun zabytków jest uprawniony do pouczania osób naruszających przepisy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Przytoczone powyżej przepisy ustawy to najistotniejsze regulacje dotyczące funkcji społecznego opiekuna zabytków (w tym jego uprawnień). Są one punktem wyjścia do trwającej dyskusji na temat przydatności tej funkcji w ramach całego systemu ochrony zabytków. Dyskusja ta opiera się czasami na dwóch skrajnych poglądach. Warto im się przyjrzeć i postarać się wskazać pożądaną kierunek oraz potencjał możliwych zmian legislacyjnych. Celem artykułu jest krytyczna analiza ostatnio pojawiających się licznie głosów środowiska naukowego w kwestii społecznych opiekunów zabytków. Takie założenie sprawia, że tekst będzie przeglądem narracyjnym istniejących stanowisk.

Aktualne dyskusje na temat społecznych opiekunów zabytków

„Niefunkcjonujący relikw”

W ostatnim czasie w doktrynie pojawiły się nowe głosy podejmujące temat społecznych opiekunów zabytków. Asumpt do tego dała między innymi zorganizowana przez ICOMOS Polska konferencja „Społeczna opieka nad zabytkami – doświadczenia, zadania, możliwości”, która odbyła się w Warszawie 4–5 grudnia 2023 roku. Pokłosiem konferencji był tom czasopisma „Ochrona

¹ Funkcja społecznego opiekuna zabytków została ustanowiona Zarządzeniem Ministra Kultury i Sztuki z dnia 20 grudnia 1954 r. w sprawie społecznych opiekunów nad zabytkami (M.P. 1955, nr 18, poz. 189).

² Szarzej o historycznych regulacjach dotyczących społecznych opiekunów zabytków zob. D. Staniszewski, *Społeczni opiekunowie zabytków*, Gdańsk–Warszawa 2024, s. 49–61.

³ T.j. Dz.U. 2024, poz. 1292.

Dziedzictwa Kulturowego” zatytułowany *Społeczna opieka nad zabytkami*. Pojawił się w nim artykuł autorstwa Roberta Hirscha i Celiny Łozowskiej *Społeczna opieka nad zabytkami – doświadczenia z ostatnich kilkunastu lat z Gdyni*⁴. Autorzy podejmują w nim refleksję nad współpracą służb konserwatorskich ze społecznymi opiekunami zabytków w Gdyni, a więc dużym ośrodku miejskim. Zasadnie podkreślają potrzebę doregulowania procedury ustanawiania społecznych opiekunów zabytków oraz kwestię braku dostatecznych unormowań dotyczących ich legitymacji. Poza tym w swojej analizie dostrzegli również mankamenty w całościowych regulacjach dotyczących społecznych opiekunów zabytków. Doprowadziło to autorów do sformułowania na koniec następujących wniosków:

Formuła społecznych opiekunów jako indywidualnych osób, w obecnym kształcie prawnym jest nieefektywna i niecelowa, a w skrajnych przypadkach umożliwia nadużycia. W sytuacji, w której każdy obywatel może być wnioskodawcą i podejmować interwencje, upowszechniać wiedzę o zabytkach i prowadzić różnorodne działania na rzecz ich popularyzacji oraz zachowania, SOZ nie ma istotnej przewagi nad osobami nie mającymi takiego statusu.

W Gdyni z końcem pierwszej dekady lat 2000 obserwuje się spadek zainteresowania i działalności SOZ i w rezultacie naturalny proces zaniku tej instytucji. W tym samym czasie reaktywują się i powstają nowe stowarzyszenia, aktywnie zaangażowane w opiekę nad zabytkami miasta. Dziś SOZ jest niefunkcjonującym reliktem, a rzeczywiste zaangażowanie społeczeństwa na rzecz zabytków Gdyni opiera się w dużej mierze na działalności organizacji pozarządowych, a także osób bez jakiegokolwiek formuły organizacyjnej.

Ta tendencja oraz doświadczenia autorów ze współpracy w Gdyni, pozwalają na stwierdzenie, że podmioty takie jak stowarzyszenia odgrywają coraz większą rolę w działaniach związanych z ochroną zabytków i takie kolektywne podmioty powinny być częścią systemu ochrony zabytków, jako przedstawiciele społeczeństwa. Ewentualne zmiany legislacyjne powinny pozwalać na wzmacnianie roli i koordynację działań tych podmiotów⁵.

Autorzy artykułu zdecydowali się na podstawie doświadczeń z Gdyni sformułować wnioski natury ogólnej, mające się odnosić do sytuacji społecznych opiekunów zabytków w całej Polsce. Należy jednak podkreślić, że doświadczenia społecznych opiekunów zabytków są różne i nie zawsze tak negatywne, co pokazało między innymi niedawne spotkanie społecznych opiekunów zabytków województwa zachodniopomorskiego, które odbyło się 13 czerwca 2024 roku w Świdwinie. W jego trakcie uczestnicy wymieniali się doświadczeniami i dyskutowali o możliwościach i sposobach wykorzystania tej funkcji⁶. Bardzo pozytywnie o niej wypowiedział się ostatnio również Marcin Dawidowicz, mazowiecki wojewódzki konserwator zabytków. Wskazał on między innymi, że „są to ludzie, którzy nigdy nie zawodzą kiedy zwracamy się do nich z prośbą o wsparcie, sprawdzenie pewnych kwestii w terenie czy nawet o opiekę nad konkretnymi obiektami” oraz że „społeczni opiekunowie zabytków to jeden z filarów systemu ochrony dziedzictwa”⁷.

Nie można również zgodzić się w całości z wnioskiem autorów, że formuła społecznych opiekunów zabytków w odniesieniu do osób fizycznych „jest nieefektywna i niecelowa, a w skrajnych przypadkach umożliwia nadużycia”. O ile zasadne jest podejmowanie rozważań i dyskusji prowadzących do rozszerzenia formuły, a co za tym idzie – efektywności społecznych opiekunów zabytków (o czym będzie mowa w dalszej części tekstu), o tyle nie sposób zgodzić się z wnioskiem o niecelowości. Osoby fizyczne będące społecznymi opiekunami zabytków mogą pouczać naruszających przepisy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Przy odpowiednim podejściu

⁴ R. Hirsch, C. Łozowska, *Społeczna opieka nad zabytkami – doświadczenia z ostatnich kilkunastu lat z Gdyni*, „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego” 2024, nr 19, s. 27–43.

⁵ Ibidem, s. 41–42.

⁶ Fundacja CZYN, post o spotkaniu Społecznych Opiekunów Zabytków Pomorza Zachodniego z 14.06.2024, facebook.com, tinyurl.com/2xwc88sb, dostęp: 2.01.2025.

⁷ M. Dawidowicz, *Konserwator zabytków powinien mieć duszę motyla i skórę hipopotama*, rozmowę przeprowadziła A. Czupryn, i.pl, tinyurl.com/235uj5af, dostęp: 30.03.2025.

metodologicznym (wydawanie pisemnie, z kopią do właściwego wojewódzkiego/samorządowego konserwatora zabytków) takie pouczenie może przynieść zakładany skutek, a przy okazji jeszcze zaalarmować służby konserwatorskie⁸.

Trudno również wymagać od zainteresowanych osób fizycznych obowiązkowego zrzeszania się w stowarzyszeniach albo innych organizacjach właściwych osobom prawnym, jeśli chcą działać na rzecz zabytków w ponadprzeciętny i fachowy sposób. Wszak nie we wszystkich zakątkach Polski uda się zebrać odpowiednią liczbę chętnych, aby założyć stowarzyszenie, a niepowetowaną stratą byłoby pozbywanie się pojedynczych osób będących społecznymi opiekunami zabytków. Ponadto coraz częściej zwraca się uwagę na predyspozycje osób fizycznych do działania samodzielnie, a nie w ramach sformalizowanej grupy – szczególnie w kontekście osób ze spektrum neuroróżnorodności⁹. Prawo powinno dawać możliwości działania na rzecz dziedzictwa wszystkim zainteresowanym. Natomiast w podnoszonej przez autorów kwestii nadużywania prawa przez społecznych opiekunów zabytków trzeba wskazać, że nawet najlepsze przepisy nie wyeliminują nadużyć i złej woli lub braku kompetencji miękkich.

Stwierdzenie autorów, że dziś społeczny opiekun zabytków jest „niefunkcjonującym reliktem”, a dalej, że „kolektywne podmioty [stowarzyszenia] powinny być częścią systemu ochrony zabytków, jako przedstawiciele społeczeństwa”¹⁰, niepotrzebnie przeciwstawia sobie stowarzyszenia i osoby fizyczne będące społecznymi opiekunami zabytków. Tymczasem obie te formy działania, a także inne, tutaj niewymienione (fundacje, spółki, spółdzielnie i tak dalej) są potrzebne w systemie ochrony zabytków. Poza tym trzeba tu zaznaczyć, że społecznym opiekunem zabytków może być osoba prawna, a więc na przykład stowarzyszenie. Znacząco poszerza to możliwości istotnych działań na rzecz zabytków, ponieważ organizacji społecznej z takim statusem łatwiej włączyć się w postępowanie administracyjne (art. 31 § 1 Kodeksu postępowania administracyjnego¹¹), postępowanie sądownoadministracyjne (art. 33 § 2 Prawa o postępowaniu przed sądami administracyjnymi¹²) czy postępowanie sądowe dotyczące przestępstw i wykroczeń przeciwko zabytkom (art. 90 § 1 Kodeksu postępowania karnego¹³). Funkcja społecznego opiekuna zabytków jest zatem przydatnym narzędziem do podejmowania wielopłaszczyznowych działań na rzecz zabytków.

Autorzy cytowanego artykułu piszą ponadto o zaletach stowarzyszeń, kontrastując je ze społecznymi opiekunami zabytków. Podkreślają przy tym, że aby działać na rzecz zabytków, stowarzyszenia nie potrzebują wcale mieć statusu społecznego opiekuna zabytków. Ogólnie to prawda, jednak wydaje się, że ten argument na poparcie tezy o społecznym opiekunie zabytków jako „niefunkcjonującym relikcie” jest chybiony.

Po pierwsze, można rozwinąć takie myślenie *ad absurdum* i skonstatować, że aby działać na rzecz zabytków, zorganizowane grupy osób fizycznych nie potrzebują również formy prawnej stowarzyszenia (tak rejestrowego, jak i zwykłego)¹⁴. Niemniej przy takim postawieniu sprawy nie dojdziemy do żadnych konstruktywnych wniosków dotyczących systemu ochrony zabytków.

Po drugie, od samego początku istnienia funkcji społecznego opiekuna zabytków nie była ona pomyślana jako aktywność wyczerpująca wszelkie możliwe działania i obejmująca wszystkie osoby i podmioty zaangażowane w ochronę zabytków. Od zawsze poza prawną formułą społecznego opiekuna zabytków pozostawały różne osoby podejmujące działania dla dobra zabytków. Trzeba jednak mieć na uwadze, że społeczny opiekun zabytków zgodnie z ustawą musi wykazywać się

⁸ K. Zeidler, *Spółeczni opiekunowie zabytków* [w:] idem, *Zabytki – prawo i praktyka*, Gdańsk–Warszawa 2017, s. 476.

⁹ O wzroście liczby osób ze spektrum neuroróżnorodności i związanej z tym potrzebie oryginalnego podejścia zob. M. Wiater, *Innowacje społeczne w obszarze neuroróżnorodności*, „Edukacja Ekonomistów i Menedżerów” 2022, nr 64, s. 37–49.

¹⁰ R. Hirsch, C. Łozowska, *Spółeczna opieka...*, op. cit., s. 42.

¹¹ Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz.U. 2024, poz. 572).

¹² Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (t.j. Dz.U. 2024, poz. 935).

¹³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. 2025, poz. 46).

¹⁴ Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (t.j. Dz.U. 2020, poz. 2261).

wiedzą w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz współdziałać z wojewódzkim konserwatorem zabytków i starostą w sprawach ochrony zabytków i opieki nad nimi. Przymioty te, poza samymi uprawnieniami, stanowią o jego kwalifikowanym statusie i odróżniają go od innych osób fizycznych i prawnych podejmujących działania na rzecz ochrony zabytków.

Po trzecie, zalety posiadania statusu społecznego opiekuna zabytków przez organizację społeczną zostały wykazane powyżej.

Niezależnie od tego trzeba zgodzić się z Robertem Hirschem i Celiną Łozowską, że konieczne są zmiany legislacyjne – ale w mojej ocenie tylko takie, które poszerzają i wzmacniają uprawnienia społecznych opiekunów zabytków. Przyczyni się to do wsparcia administracji publicznej odpowiedzialnej za ochronę zabytków oraz zwiększenia partycypacji społecznej w działaniach na rzecz zabytków.

„Bolączki organizacyjne”

W tym samym numerze czasopisma „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego” głos zabrali Adam Miziołek i Julia Wiśniewska. W swoim artykule *Społeczny opiekun zabytków – wybrane problemy, doświadczenia i rekomendacje*¹⁵ już na początku zauważają, że: „W przestrzeni między podmiotami realizującymi ochronę i opiekę nad zabytkami, jako trzeci, uzupełniający filar systemu, ustawa przewiduje instytucję prawną Społecznego Opiekuna Zabytków”¹⁶. Ponadto autorzy wskazują na potrzebę dalszego istnienia tej funkcji, ale dostrzegają potrzebę zmian prawnych. Swoje rozważania i komentarz oparli na ustaleniach z raportu Narodowego Instytutu Dziedzictwa z 2023 roku, zatytułowanego *Badanie liczebności i aktywności społecznych opiekunów zabytków (SOZ) oraz zakresu realizacji zadania własnego starostów powiatowych polegającego na ustanawianiu społecznych opiekunów zabytków*¹⁷. Podzielili oni problemy, z jakimi mierzą się społeczni opiekunowie zabytków, na cztery grupy: finansowe, prawne, organizacyjne i edukacyjne¹⁸. We wnioskach wskazali: „Obecnie jednak instytucja prawna SOZ zmaga się z wieloma problemami, które nie wynikają wyłącznie z archaicznych zapisów prawa, ale przede wszystkim z bolączek organizacyjnych i komunikacyjnych”¹⁹.

Poza tym autorzy zaproponowali kilka rozwiązań, które zasługują na komentarz. Postulują między innymi nadanie społecznym opiekunom zabytków prawa do inicjatywy uchwałodawczej, dzięki czemu mogliby oni wnioskować do rad gmin o wpis danych obiektów do gminnej ewidencji zabytków²⁰. Taki postulat jest niemożliwy do zrealizowania i niezasadny – nie tylko ze względu na wyrok Trybunału Konstytucyjnego²¹ i wskazany w nim obowiązek zagwarantowania właścicielom zabytków uprawnień procesowych²², ale również dlatego, że gminną ewidencję zabytków prowadzi wójt (burmistrz, prezydent), a nie rada gminy, czyli organ kolegialny. Poza tym przyznanie społecznym opiekunom zabytków inicjatywy uchwałodawczej zachwiałoby systemem samorządu gminnego, a samych społecznych opiekunów zabytków wciągnęłoby bardzo mocno

¹⁵ A. Miziołek, J. Wiśniewska, *Społeczny opiekun zabytków – wybrane problemy, doświadczenia i rekomendacje*, „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego” 2024, nr 19, s. 99–121.

¹⁶ Ibidem, s. 102.

¹⁷ W. Onysków, M. Pierchała, R. Ulatowska, *Badanie liczebności i aktywności społecznych opiekunów zabytków (SOZ) oraz zakresu realizacji zadania własnego starostów powiatowych polegającego na ustanawianiu społecznych opiekunów zabytków. Raport końcowy*, Warszawa 2023.

¹⁸ A. Miziołek, J. Wiśniewska, *Społeczny opiekun...*, op. cit., s. 106–108.

¹⁹ Ibidem, s. 113.

²⁰ Ibidem.

²¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2023 r., sygn. P 12/18.

²² Zob. także: H. Izdebski, *Gminna ewidencja zabytków po wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 11 maja 2023 r.*, „Samorząd Terytorialny” 2023, nr 7–8, s. 100–109; A. Jakubowski, *Co dalej z gminną ewidencją zabytków? Stan po wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 11 maja 2023 roku (sygn. P 12/18)*, „Ochrona Zabytków” 2023, nr 2, s. 35–47; P. Daniel, *Możliwość weryfikacji wpisu do ewidencji zabytków. Glosa aprobująca do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z 18 października 2023 r. (II OSK 2326/18)*, „Orzecznictwo w Sprawach Samorządowych” 2024, nr 1, s. 96–102.

w samorządową politykę i w rezultacie uwikłało ich w lokalne konflikty wokół zabytków. Warto zaznaczyć, że społeczni opiekunowie zabytków mogą przecież, tak samo jak inne osoby, korzystać między innymi z możliwości wynikających z działu VIII Kodeksu postępowania administracyjnego, to jest składać wnioski i skargi (na zasadzie powszechności w ramach *actio popularis*)²³, czy składać petycje na podstawie ustawy o petycjach²⁴.

Adam Miziołek i Julia Wiśniewska postulują również wprowadzenie rozwiązania polegającego na przydzielaniu konkretnych zabytków pod opiekę danemu społecznemu opiekunowi. W Polsce w rejestrze zabytków znajduje się obecnie około 80 tysięcy zabytków nieruchomych²⁵, około 8 tysięcy stanowisk archeologicznych²⁶ oraz około 280 tysięcy zabytków ruchomych²⁷. Biorąc pod uwagę, że społecznych opiekunów zabytków jest około 500²⁸, oznaczałoby to, że tysiące zabytków nie miałyby swojego opiekuna. O wiele lepszym rozwiązaniem jest terytorializacja społecznych opiekunów zabytków, aby zajmowali się zabytkami z danego powiatu, miasta czy województwa.

Autorzy postulują też słusznie szersze konsultacje gminnych programów opieki nad zabytkami, uzupełnienie przepisów prawnych o formy współpracy i uprawnienia społecznych opiekunów zabytków, stworzenie ogólnopolskiej platformy szkoleniowej, organizowanie szkoleń przez wojewódzkie urzędy ochrony zabytków, sieciowanie i zrzeszanie społeczników oraz badania prawnoporównawcze²⁹. Zwrócili również uwagę na potrzebę zastanowienia się w przyszłości nad rolą społecznych opiekunów zabytków w przypadku zagrożenia konfliktem zbrojnym³⁰, co do tej pory nie było podnoszone w piśmiennictwie.

Podważenie *ratio legis*

Kolejny głos w sprawie społecznych opiekunów zabytków zabrali Artur Ginter i Anna Michalak³¹. Autorzy postanowili sobie za zadanie opracować komentarz do u.o.z.o.z. Tym samym musieli się zmierzyć również z przepisami dotyczącymi społecznych opiekunów zabytków³². Już na samym początku swoich rozważań stwierdzili: „omawiane regulacje w obecnym kształcie należy ocenić jako niezwykle lakoniczne, niespójne, a nawet celowe byłoby – w naszym przekonaniu – podważenie ich *ratio legis*”³³. Tak surowa i kategoryczna ocena wymaga przyjrzenia się sformułowanym zarzutom co do funkcji społecznego opiekuna zabytków.

Autorzy wskazują, że „tylko w przypadku osoby fizycznej ustawodawca przewiduje wymóg posiadania wiedzy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”³⁴. Wydaje się, że do takiej konkluzji doszli, dokonując samej tylko wykładni językowej art. 102 ust. 3 i 4 u.o.z.o.z., które stanowią:

²³ W. Hrynicki, *Skargi, wnioski, petycje i inne interwencje obywatelskie*, Warszawa 2022, s. 46–47.

²⁴ Ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. o petycjach (t.j. Dz.U. 2018, poz. 870).

²⁵ Zestawienie danych statystycznych z rejestru zabytków – zabytki nieruchome, [dane.gov.pl](https://dane.gov.pl/tinyurl.com/3f5h3ssk), tinyurl.com/3f5h3ssk, dostęp: 20.01.2025.

²⁶ Zestawienie danych statystycznych z rejestru zabytków – zabytki archeologiczne, [dane.gov.pl](https://dane.gov.pl/tinyurl.com/592vpvpy), tinyurl.com/592vpvpy, dostęp: 20.01.2025.

²⁷ Zestawienie danych statystycznych z rejestru zabytków – zabytki ruchome, [dane.gov.pl](https://dane.gov.pl/tinyurl.com/39rj93wa), tinyurl.com/39rj93wa, dostęp: 20.01.2025.

²⁸ Ocena skutków regulacji stanowiąca załącznik do projektu ustawy o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw z dnia 20 lipca 2021 r., [legislacja.rcl.gov.pl](https://legislacja.rcl.gov.pl/tinyurl.com/4haycf5t), tinyurl.com/4haycf5t, dostęp: 5.01.2025.

²⁹ A. Miziołek, J. Wiśniewska, *Społeczny opiekun...*, op. cit., s. 114–117.

³⁰ Ibidem, s. 118.

³¹ A. Ginter, A. Michalak, *Ochrona zabytków. Komentarz*, Warszawa 2024.

³² Wbrew temu, co piszą we wstępie (na s. 41) swojej publikacji Artur Ginter i Anna Michalak, unormowania dotyczące społecznych opiekunów zabytków pojawiły się po raz pierwszy wcale nie wraz z Ustawą z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i o muzeach (Dz.U. 1962, nr 10, poz. 48), ale już w 1954 roku, wraz z Zarządzeniem Ministra Kultury i Sztuki z dnia 20 grudnia 1954 r. w sprawie społecznych opiekunów nad zabytkami.

³³ A. Ginter, A. Michalak, *Ochrona zabytków...*, op. cit., s. 436.

³⁴ Ibidem, s. 437.

Art. 102 [...]

3. Społecznym opiekunem zabytków może być osoba, która posiada pełną zdolność do czynności prawnych, nie była karana za przestępstwa popełnione umyślnie oraz posiada wiedzę w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
4. Zadania społecznego opiekuna zabytków może wykonywać również osoba prawna lub inna jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej.

Gdyby jednak autorzy przeszli do wykładni systemowej i funkcjonalnej³⁵, to doszliby do celu całego rozdziału (*ratio iuris*). Tym samym niemożliwa byłaby interpretacja, że wymagania stawiane osobom prawnym lub innym jednostkom organizacyjnym nieposiadającym osobowości prawnej są niższe niż te stawiane osobom fizycznym, w szczególności jeśli chodzi o wiedzę w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W przypadku osób prawnych i jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej taką wiedzę muszą się wykazywać osoby fizyczne uprawnione do ich reprezentowania.

Następnie Artur Ginter i Anna Michalak piszą, że „ustanowienie określonego podmiotu społecznym opiekunem zabytków jest uzależnione od uznania administracyjnego, a zatem od oceny danego stanu faktycznego w kontekście celu ustawy, jakim jest ochrona zabytków”³⁶. Na poparcie tej tezy przywołują wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego. Tymczasem w uzasadnieniu do tego wyroku nie ma żadnej wypowiedzi własnej sądu na temat uznania administracyjnego. Zostało natomiast przytoczone stanowisko Miejskiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu, który uznał, że „ustanowienie określonego podmiotu społecznym konserwatorem zabytków zależne jest od uznania administracyjnego, a zatem od oceny danego stanu faktycznego i celów ustawy, jakim jest ochrona zabytków”³⁷. Ze stanowiskiem autorów komentarza, zaczerpniętym od wrocławskiego miejskiego konserwatora zabytków, nie sposób się zgodzić³⁸. Akt ustanawiający dany podmiot społecznym opiekunem zabytków jest czynnością związaną, zależną od spełnienia ustawowo wskazanych przesłanek (pełna zdolność do czynności prawnych, brak karalności, posiadanie wiedzy). Organ w takim wypadku nie ma możliwości dokonania wyboru i innego rozstrzygnięcia³⁹. W komentowanym przepisie występuje jedynie luz interpretacyjny związany ze zwrotem „wiedza w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Nie należy go jednak mylić z decyzją uznaniową⁴⁰.

Na tym nie koniec. Autorzy piszą, że „udzielanie ustnych pouczeń właścicielowi czy zawiadamianie [przez społecznych opiekunów zabytków] służb o zagrożeniach stanowi niewątpliwie naruszenie prawa własności”, a dalej nazywają te uprawnienia „reminiscencją przeszłości”⁴¹. Trudno się zgodzić z tak postawioną tezą. Po pierwsze, z komentarza autorów nie dowiadujemy się, na czym dokładnie to naruszenie prawa własności miałoby polegać⁴². Po drugie, w interesie

³⁵ M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady – reguły – wskazówki*, Warszawa 2017, s. 297 i nn.; S. Wronkowska, *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*, Poznań 2005, s. 83–91.

³⁶ A. Ginter, A. Michalak, *Ochrona zabytków...*, op. cit., s. 437.

³⁷ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 14 lutego 2014 r., sygn. II OSK 2702/13. Zob. również: J. Korczak, *Zadania samorządu terytorialnego w ochronie dziedzictwa narodowego* [w:] *Segmenty dziedzictwa kulturowego. Między ochroną dziedzictwa materialnego a niematerialnego*, red. P. Dobosz et al., Kraków 2020, s. 71–72.

³⁸ Ze stanowiskiem Artura Gintera i Anny Michalak nie zgodziła się również Katarzyna Zalasinska. Zob. K. Zalasinska, *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Komentarz*, Warszawa 2020, s. 292.

³⁹ M. Mincer, *Uznanie administracyjne*, Toruń 1983, s. 63–64; M. Jaśkowska, *Uznanie administracyjne a inne formy władzy dyskrecyjnej administracji publicznej* [w:] *System prawa administracyjnego*, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, Warszawa 2010, s. 260–261.

⁴⁰ Zob. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego we Wrocławiu z dnia 13 czerwca 2012 r., sygn. IV SA/Wr 96/12. W ostatniej części uzasadnienia sąd zawarł rozważania na temat luzu interpretacyjnego i związania prawnego organów.

⁴¹ A. Ginter, A. Michalak, *Ochrona zabytków...*, op. cit., s. 438.

⁴² Na prawo własności składa się tak zwana triada uprawnień właściciela: *ius possidendi* (prawo posiadania rzeczy), *ius utendi, fruendi, abutendi* (prawo do korzystania z rzeczy, pobierania pożytków z rzeczy, zużycia rzeczy) oraz *ius disponendi* (prawo do rozporządzania rzeczą). Pouczenie w żadnym razie nie godzi w treść prawa własności. Zob. E. Gniewek, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2020, s. 62–69.

społecznym leży zachowanie zabytków, a samo strzeżenie zabytków znajduje uzasadnienie w tym, że są one źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju (por. art. 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.⁴³). Po trzecie, sam ustawodawca tworzy normy i przestrzeń do zgłaszania przez sygnalistów nieprawidłowości, czego przykładem może być ustawa o ochronie sygnalistów⁴⁴. Wreszcie po czwarte, funkcja społecznego opiekuna zabytków istniała i istnieje w krajach, które nie mają komunistycznej przeszłości⁴⁵. Nie sposób zatem przyjąć stanowiska autorów komentarza.

Ponadto postulują oni, aby włączyć społecznych opiekunów zabytków w struktury Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego⁴⁶. Trzeba tu wskazać, że pierwotnie społeczni opiekunowie zabytków podlegali strukturom PTTK, ale zależność ta ustała w wyniku zmian wprowadzonych przez Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 8 kwietnia 2002 r. w sprawie społecznej opieki nad zabytkami⁴⁷. Z punktu widzenia efektywności systemu prawa ochrony zabytków niewskazane byłoby przywracanie poprzedniego stanu, tym bardziej że możliwości organizacyjne i kadrowe PTTK są o wiele mniejsze niż przed 2002 rokiem. Ponadto takie rozwiązanie rozprasałoby środki i kompetencje w zakresie ochrony zabytków, co mogłoby prowadzić do osłabienia efektywności działań. Wreszcie nie można tracić z pola widzenia nieodzowności współpracy społecznych opiekunów zabytków, którzy chcą profesjonalnie wykonywać swoje zadania, z organami ochrony zabytków. Podporządkowanie ich PTTK stworzyłoby fikcję, ponieważ w praktyce społeczni opiekunowie zabytków przy wykonywaniu zadań i tak współdziałaliby z organami administracji.

Autorzy komentarza chwalą to, że wojewódzkie urzędy ochrony zabytków prowadzą kursy i szkolenia dla społecznych opiekunów zabytków, a jednocześnie zaznaczają, że takie działania są podejmowane w ośrodkach miejskich, co może wykluczać mieszkańców mniejszych i małych miejscowości. Choć ta uwaga jest słuszna (ewentualnym rozwiązaniem może być prowadzenie kursów i szkoleń w formie zdalnej), to dziwi, że autorzy krytycznie odnoszą się do samej funkcji społecznego opiekuna zabytków, podważając jej *ratio legis*, a jednocześnie pochyłają się z troską nad mieszkańcami małych i średnich miejscowości, którzy są wykluczeni z możliwości partycypacji w przedsięwzięciach wojewódzkich urzędów ochrony zabytków. Tymczasem funkcja społecznego opiekuna zabytków znajduje swoje uzasadnienia również w tym, że pozwala działać na rzecz zabytków pojedynczym mieszkańcom mniejszych miejscowości, gdzie często nie udałoby się znaleźć wystarczającej liczby osób do założenia stowarzyszenia. Funkcja ta zatem jest pomocna w troszczeniu się o zabytki na terenach oddalonych od dużych i silnych ośrodków miejskich.

Autorzy piszą również, że „społeczny opiekun zabytków, jak sama nazwa wskazuje, jest jednostką, którą z wojewódzkim urzędem ochrony zabytków czy innymi organami administracji publicznej nie wiążą żadne więzy natury formalnej, nie może być zatem mowy o ocenie działań społecznego opiekuna zabytków z punktu widzenia realizacji powierzonych zadań czy odpowiedzialności za ich rzetelną realizację”⁴⁸. Stanowisko to nie jest zgodne z normami zawartymi w u.o.z.o.z. Jak bowiem mówi art. 103 ust. 2 ustawy, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków starosta cofa ustanowienie społecznego opiekuna zabytków, jeżeli opiekun przestał spełniać

⁴³ Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483.

⁴⁴ Ustawa z dnia 14 czerwca 2024 r. o ochronie sygnalistów (Dz.U. 2024, poz. 928). Wprawdzie ustawodawca w art. 3 wskazanej ustawy nie wymienił *expressis verbis* ochrony zabytków wśród dziedzin, które podlegają procedurze zgłoszeń, ale takową można wywodzić z art. 3 ust. 1 pkt 17: „Naruszeniem prawa jest działanie lub zaniechanie niezgodne z prawem lub mające na celu obejście prawa, dotyczące [...] konstytucyjnych wolności i praw człowieka i obywatela – występujące w stosunkach jednostki z organami władzy publicznej [...]”.

⁴⁵ J. Pruszyński, *Ochrona prawna zabytków w Republice Federalnej Niemiec – teksty i komentarze*, Warszawa 1992, s. 188–189.

⁴⁶ A. Ginter, A. Michalak, *Ochrona zabytków...*, op. cit., s. 438.

⁴⁷ Dz.U. 2002, nr 56, poz. 508.

⁴⁸ A. Ginter, A. Michalak, *Ochrona zabytków...*, op. cit., s. 441.

wymagania określone w art. 102 ust. 3 lub niewłaściwie wykonuje swoje zadania. Ustawodawca wprowadził zatem rozwiązania, które przewidują konsekwencje wobec społecznych opiekunów zabytków przy braku działań lub niewłaściwym ich wykonywaniu.

Autorzy piszą także, że funkcja społecznego opiekuna zabytków jest „swego rodzaju nagrodą za zasługi oddane w zakresie ochrony zabytków przez osoby znane w danej społeczności lokalnej. [...] W obecnej rzeczywistości instytucja ta nie przyczynia się do budowania społeczeństwa obywatelskiego i rodzi skojarzenia z działaniami o charakterze denuncjatorskim”⁴⁹. W Polsce działa obecnie około 500 społecznych opiekunów zabytków⁵⁰ i w zdecydowanej większości nie są oni nagrodzeni tą funkcją w zamian za swoje zasługi, tylko podejmują autentyczne działania na rzecz zabytków. Działania te przyczyniają się do poprawy stanu zabytków, angażują lokalną społeczność wokół spraw dziedzictwa, a także budują kapitał społeczny i kulturowy. Określanie tych działań „denuncjatorskimi” jest dużym nieporozumieniem.

Poza wskazanymi mankamentami w komentarzu znalazło się też kilka trafnych spostrzeżeń. Przykładem może być podanie w wątpliwość zasadności prowadzenia przez starostów listy społecznych opiekunów zabytków czy analiza dotycząca odznaki „Za Opiekę nad Zabytkami”. Poza tym autorzy sporo miejsca poświęcili omówieniu wspomnianego raportu Narodowego Instytutu Dziedzictwa z 2023 roku.

Reasumując powyższe rozważania na temat pracy Artura Gintera i Anny Michalak, należy stwierdzić, że potencjalni odbiorcy ich komentarza, w szczególności społeczni opiekunowie zabytków, niestety nie znajdują w nim zbyt wielu informacji o swojej roli i funkcji. Zamiast tego analiza skupia się przede wszystkim na wykazaniu braku *ratio legis* dla dalszego istnienia tej funkcji w u.o.z.o.z. oraz na podkreślaniu jej „denuncjatorskiego charakteru”. Choć takie prywatne stanowisko autorów jest oczywiście uprawnione, to trudno uznać tę publikację za praktyczny komentarz do ustawy, gdyż nie spełnia ona podstawowego celu tego rodzaju opracowań – dostarczenia praktycznych wskazówek i pogłębienia wiedzy o omawianej problematyce.

Pierwsze badania

Nie do przecenienia jest za to inicjatywa Narodowego Instytutu Dziedzictwa z 2023 roku, aby przeprowadzić unikatowe, pierwsze badania dotyczące liczebności i aktywności społecznych opiekunów zabytków. W rezultacie powstał wspomniany już raport, który jest wymiernym pogłębieniem dyskusji na przedmiotowy temat. We wstępie do opracowania Katarzyna Zalasieńska podkreśliła: „Najważniejszą kwestią jest obecnie dookreślenie roli społecznych opiekunów zabytków w systemie ochrony zabytków oraz efektywniejsze wykorzystanie ich potencjału”⁵¹. Raport wykazał mnogość i różnorodność podejmowanych w kraju praktyk⁵². Badacze ustalili, że rzeczywista liczba społecznych opiekunów zabytków wynosi od 594 do 661. Raport potwierdził również, że urzędnicy wojewódzkich urzędów ochrony zabytków widzą przydatność działań społecznych opiekunów zabytków, a sama ta funkcja jest istotna z punktu widzenia całego systemu. Ujawniła się też potrzeba zmian polegających na dookreśleniu zadań i kompetencji społecznych opiekunów zabytków, wprowadzeniu kadencyjności, określeniu roli w systemie ochrony zabytków, profilowaniu działalności i lepszym wykorzystaniu ich potencjału.

⁴⁹ Ibidem, s. 438.

⁵⁰ Ocena skutków regulacji..., op. cit.

⁵¹ W. Onysków, M. Pierzchała, R. Ulatowska, *Badanie liczebności i aktywności społecznych opiekunów zabytków...*, op. cit., s. 1.

⁵² Przykładowo społeczni opiekunowie zabytków prowadzą sporo działań edukacyjnych (s. 19 i 27 raportu). Nie jest więc tak, jak pisze Wiktoria Pomykańska w swoim artykule *Ochrona zabytków w województwie – wybrane problemy* ([w:] *Segmenty dziedzictwa kulturowego...*, op. cit., s. 122), że społeczni opiekunowie zabytków powinni się skupić na edukacji. Oni bowiem od dawna prowadzą działalność edukacyjną.

Podsumowanie

Ostatnie dyskusje na temat funkcji społecznego opiekuna zabytków stanowią kontynuację dyskusji na ten temat trwających od lat⁵³. Wachlarz prezentowanych poglądów jest bardzo duży, ponieważ pojawiają się zarówno głosy, które negują *ratio legis* przepisów o społecznych opiekunach zabytków, jak i głosy upatrujące w nich trzeciego filaru systemu ochrony zabytków i ważną instytucję. Samym zabytkom bardziej przysłuży się to drugie podejście, otwarte na tworzenie szerokiej platformy do społecznej partycypacji.

Należy podkreślić, że przytoczone w artykule badania i stanowiska charakteryzują się nie tylko dużą rozpiętością wniosków, wynikającą z przyjęcia różnych założeń metodologicznych, ale również – z wyjątkiem badań Narodowego Instytutu Dziedzictwa – uogólnieniem osobistych doświadczeń autorów, bez szerszej analizy sytuacji w całym kraju oraz długoterminowego spojrzenia na funkcję społecznego opiekuna zabytków. Tymczasem takie podejście pozwoliłoby uchwycić ewolucję tej funkcji, jej różne formy oraz ich wpływ na ochronę zabytków i opiekę nad nimi. Ponadto należałoby uwzględnić aspekty prawnoporównawcze, ponieważ funkcja ta istnieje od wielu lat w różnych krajach europejskich, w tym w państwach bez komunistycznej przeszłości, co podważa tezę, że społeczny opiekun zabytków jest jedynie reliktem epoki komunizmu – swoistą skamieliną.

Swego czasu Kamil Zeidler zaprezentował pogląd, że na cały system ochrony zabytków składają się prawo, finansowanie i kształtowanie społecznej świadomości⁵⁴. Bez umacniania szerokiej społecznej akceptacji dla ochrony zabytków trudno będzie uzyskać lepsze efekty w sferze pierwszych dwóch składowych systemu⁵⁵. Wzorem, na który czasami zazdrośnie spoglądają środowiska zajmujące się ochroną zabytków, są organizacje społeczne zajmujące się ochroną środowiska i ich siła polityczna⁵⁶. W budowaniu powszechnej akceptacji dla ochrony zabytków i presji społecznej na tę ochronę na pewno może pomóc społeczny opiekun zabytków jako przydatne narzędzie do podejmowania wielopłaszczyznowych działań na rzecz zabytków. Oczywiście nie wyklucza to jakichkolwiek innych form partycypacji społecznej i pluralizmu w tej materii. Warto więc toczyć dyskusję z poszanowaniem instytucji społecznego opiekuna zabytków, rozumianej jako funkcja ewoluująca na przestrzeni ostatnich siedmiu dekad, a tym samym dążyć do jej prawnego wzmocnienia. Niewątpliwie należałoby utrzymać i sformalizować uprawnienie w postaci pouczenia, a także rozważyć wzmocnienie współpracy z organami ochrony zabytków, zwiększenie uprawnień i wprowadzenie ewentualnej kadencyjności. Potrzebna jest jeszcze dalsza dyskusja nad tymi potencjalnymi kierunkami rozwoju funkcji społecznego opiekuna zabytków co do samych szczegółów.

Niezależnie jednak od tego, w którą stronę pójść ogólne zmiany polskiego prawa ochrony zabytków – czy w stronę nowelizacji obecnie obowiązującej ustawy⁵⁷, czy w stronę stworzenia kodeksu dziedzictwa⁵⁸ – należy zachować funkcję społecznego opiekuna zabytków jako niezbędny element (element trzeciego filaru) systemu ochrony zabytków. Tym bardziej zacny, że stanowiący prawną funkcję działającą na rzecz estetyzacji życia codziennego⁵⁹, a także już niematerialne dziedzictwo polskiej myśli prawniczej.

⁵³ Przegląd dotychczasowych stanowisk można znaleźć w: D. Staniszewski, *Spółeczni opiekunowie zabytków*, op. cit., s. 73–83.

⁵⁴ K. Zeidler, *Prawo ochrony dziedzictwa kultury*, Warszawa 2007, s. 273–290.

⁵⁵ K. Góralczyk, M. Łuczak, R. Marcinek, *Zaangażowanie społeczne w ochronę i opiekę nad zabytkami* [w:] *20 lat ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, Warszawa 2023, s. 195–196.

⁵⁶ A. Ginter, A. Michalak, *Ochrona zabytków...*, op. cit., s. 22.

⁵⁷ K. Pałubska, *Diagnoza krajowej polityki konserwatorskiej* [w:] *20 lat ustawy o ochronie zabytków...*, op. cit., s. 76.

⁵⁸ W. Szafrński, *Opinia do projektu ustawy o zmianie ustawy o ochronie zabytków w kontekście obrotu dobrami kultury, przeciwdziałania zjawisku fałszerstw oraz analiza skutków wprowadzenia proponowanych regulacji, z uwzględnieniem możliwych systemowych rozwiązań prawnych w tym zakresie* (druk senacki nr 948), Warszawa 2023, s. 43 i nn.; A. Jagielska-Burduk, *Cultural Heritage as a Legal Hybrid. Between Public and Private Law*, Cham 2022, s. 297.

⁵⁹ K. Zeidler, *Estetyka prawa*, Gdańsk–Warszawa 2018, s. 75 i nn.

mgr Damian Staniszewski

Absolwent historii na Wydziale Historycznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz prawa na Wydziale Psychologii i Prawa Uniwersytetu SWPS w Poznaniu. Od 2016 roku jest społecznym opiekunem zabytków.

Damian Staniszewski, MA

A graduate of history at the Faculty of History of the Adam Mickiewicz University in Poznań and law at the Faculty of Psychology and Law of the SWPS University in Poznań. Since 2016, he has been a social guardian of monuments.

Bibliografia**Źródła książkowe i prasowe**

Daniel Paweł, *Możliwość weryfikacji wpisu do ewidencji zabytków. Glosa aprobowana do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z 18 października 2023 r. (II OSK 2326/18)*, „Orzecznictwo w Sprawach Samorządowych” 2024, nr 1, s. 96–102.

Ginter Artur, Michalak Anna, *Ochrona zabytków. Komentarz*, Warszawa 2024.

Gniewek Edward, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2020.

Góralczyk Katarzyna, Łuczak Marek, Marcinek Roman, *Zaangażowanie społeczne w ochronę i opiekę nad zabytkami* [w:] *20 lat ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, Warszawa 2023, s. 187–199.

Hirsch Robert, Łozowska Celina, *Społeczna opieka nad zabytkami – doświadczenia z ostatnich kilkunastu lat z Gdyni*, „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego” 2024, nr 19, s. 27–43.

Hrynicky Wojciech, *Skargi, wnioski, petycje i inne interwencje obywatelskie*, Warszawa 2022.

Izdebski Hubert, *Gminna ewidencja zabytków po wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 11 maja 2023 r.*, „Samorząd Terytorialny” 2023, nr 7–8, s. 100–109.

Jagielska-Burduk Alicja, *Cultural Heritage as a Legal Hybrid. Between Public and Private Law*, Cham 2022.

Jakubowski Aleksander, *Co dalej z gminną ewidencją zabytków? Stan po wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 11 maja 2023 roku (sygn. P 12/18)*, „Ochrona Zabytków” 2023, nr 2, s. 35–47.

Jaśkowska Małgorzata, *Uznanie administracyjne a inne formy władzy dyskrejonalnej administracji publicznej* [w:] *System prawa administracyjnego*, red. Roman Hauser, Zygmunt Niewiadomski, Andrzej Wróbel, Warszawa 2010, s. 213–303.

Korczak Jerzy, *Zadania samorządu terytorialnego w ochronie dziedzictwa narodowego* [w:] *Segmenty dziedzictwa kulturowego. Między ochroną dziedzictwa materialnego a niematerialnego*, red. Piotr Dobosz et al., Kraków 2020, s. 57–90.

Mincer Małgorzata, *Uznanie administracyjne*, Toruń 1983.

Miziołek Adam, Wiśniewska Julia, *Społeczny opiekun zabytków – wybrane problemy, doświadczenia i rekomendacje*, „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego” 2024, nr 19, s. 99–121.

Onysków Wojciech, Pierzchała Marcin, Ulatowska Roksana, *Badanie liczebności i aktywności społecznych opiekunów zabytków (SOZ) oraz zakresu realizacji zadania własnego starostów powiatowych polegającego na ustanawianiu społecznych opiekunów zabytków. Raport końcowy*, Warszawa 2023.

Pałubska Katarzyna, *Diagnoza krajowej polityki konserwatorskiej* [w:] *20 lat ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, Warszawa 2023, s. 73–81.

Pomykańska Wiktoria, *Ochrona zabytków w województwie – wybrane problemy* [w:] *Segmenty dziedzictwa kulturowego. Między ochroną dziedzictwa materialnego a niematerialnego*, red. Piotr Dobosz et al., Kraków 2020, s. 115–124.

Pruszyński Jan, *Ochrona prawna zabytków w Republice Federalnej Niemiec – teksty i komentarze*, Warszawa 1992.

Staniszewski Damian, *Społeczni opiekunowie zabytków*, Gdańsk–Warszawa 2024.

Szafrański Wojciech, *Opinia do projektu ustawy o zmianie ustawy o ochronie zabytków w kontekście obrotu dobrami kultury, przeciwdziałania zjawisku fałszerstw oraz analiza skutków wprowadzenia proponowanych regulacji, z uwzględnieniem możliwych systemowych rozwiązań prawnych w tym zakresie (druk senacki nr 948)*, Warszawa 2023.

Wiater Mariola, *Innowacje społeczne w obszarze neuroroznorodności*, „Edukacja Ekonomistów i Menedżerów” 2022, nr 64, s. 37–49.

Wronkowska Sławomira, *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*, Poznań 2005.

Zalasińska Katarzyna, *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Komentarz*, Warszawa 2020.

Zeidler Kamil, *Estetyka prawa*, Gdańsk–Warszawa 2018.

Zeidler Kamil, *Prawo ochrony dziedzictwa kultury*, Warszawa 2007.

Zeidler Kamil, *Spółeczni opiekunowie zabytków* [w:] idem, *Zabytki – prawo i praktyka*, Gdańsk–Warszawa 2017, s. 475–480.

Zieliński Maciej, *Wykładnia prawa. Zasady – reguły – wskazówki*, Warszawa 2017.

Źródła internetowe

Dawidowicz Marcin, *Konserwator zabytków powinien mieć duszę motyla i skórę hipopotama*, rozmowę przeprowadziła Anita Czupryn, i.pl, tinyurl.com/235uj5af, dostęp: 30.03.2025.

Fundacja CZYN, post o spotkaniu społecznych opiekunów zabytków Pomorza Zachodniego z 14.06.2024, facebook.com, tinyurl.com/2xwc88sb, dostęp: 2.01.2025.

Ocena skutków regulacji stanowiąca załącznik do projektu ustawy o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw z dnia 20 lipca 2021 r., legislacja.rcl.gov.pl, tinyurl.com/4haycf5t, dostęp: 5.01.2025.

Zestawienie danych statystycznych z rejestru zabytków – zabytki archeologiczne, dane.gov.pl, tinyurl.com/592vpvpy, dostęp: 20.01.2025.

Zestawienie danych statystycznych z rejestru zabytków – zabytki nieruchome, dane.gov.pl, tinyurl.com/3f5h3ssk, dostęp: 20.01.2025.

Zestawienie danych statystycznych z rejestru zabytków – zabytki ruchome, dane.gov.pl, tinyurl.com/39rj93wa, dostęp: 20.01.2025.

Źródła prawne

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 8 kwietnia 2002 r. w sprawie społecznej opieki nad zabytkami (Dz.U. 2002, nr 56, poz. 508).

Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz.U. 2024, poz. 572).

Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i o muzeach (Dz.U. 1962, nr 10, poz. 48).

Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (t.j. Dz.U. 2020, poz. 2261).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. 2025, poz. 46).

Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (t.j. Dz.U. 2024, poz. 935).

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2024, poz. 1292).

Ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. o petycjach (t.j. Dz.U. 2018, poz. 870).

Ustawa z dnia 14 czerwca 2024 r. o ochronie sygnalistów (Dz.U. 2024, poz. 928).

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 14 lutego 2014 r., sygn. II OSK 2702/13.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego we Wrocławiu z dnia 13 czerwca 2012 r., sygn. IV SA/Wr 96/12.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2023 r., sygn. P 12/18.

Zarządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 20 grudnia 1954 r. w sprawie społecznych opiekunów nad zabytkami (M.P. 1955, nr 18, poz. 189).